

The Great War from Below (GWB). Multiple Mobility and Cultural Dynamics in Belgium during and after the First World War (Contract - BR/121/A3/GWB)

Samenvatting

1/ Beschrijving van de context, de doelstellingen en de methodologie van het onderzoek

Dit onderzoeksproject analyseert de sociale impact van de Eerste Wereldoorlog (WOI) in België aan de hand van vier sociale groepen, met name oud-strijders (waaronder krijgsgevangenen), pro-Duitse collaborateurs, verzetsstrijders (in één onderzoek) en dwangarbeiders: sociale groepen die allemaal rechtstreeks door WOI werden getroffen. Het project analyseert de oorlogservaringen (inclusief de impact van sociale klasse en sociale relaties) en de sociale trajecten op langere termijn van deze groepen (sociale mobiliteit, collectieve veranderingen, handelingsmogelijkheden en sociale identificatie). De geselecteerde groepen behoren tot een deel van de gewone bevolking waarvan het leven direct werd beïnvloed door de ervaringen van WOI. Het onderzoeksproject is in hoofdzaak gebaseerd op de archiefcollecties van federale instellingen. De starthypothese was dat de impact van WOI op meer diverse manieren moet worden gezien, waarbij we ook kijken naar veranderingen en belangrijke sociale wijzigingen op langere termijn.

Een louter sociaal-demografische levenslooplanalyse was het uitgangspunt in het postdoctoraal onderzoek van dr. Saskia Hin (KU Leuven). Dr. Hin gebruikte kwantitatieve demografische onderzoeksmethoden voor het beschrijven en analyseren van het profiel van koppels die huwden voor, tijdens en na de oorlog. Eenvoudige descriptieve methoden werden aangewend voor het beschrijven van trends, terwijl regressieanalyse op verschillende niveaus werd gebruikt om de overeenkomsten en verschillen tussen sociale groepen te bestuderen. In totaal analyseerde het project 49.646 huwelijksakten en het verslag bevat grafieken met de eindresultaten.

Het onderzoek van Drs. Arnaud Charon over dwangarbeiders (uitgevoerd in het Rijksarchief in België) gaf uiteindelijk de voorkeur aan een brede en diepgaande historische benadering. Hiervoor ontwikkelde hij een databank met het sociale profiel van 1300 gedeporteerden voor representatieve streken van België. Het eindrapport bevat o.a. geografische kaarten over België op basis van naoorlogse statistieken.

Het onderzoek van Florent Verfaillie (CegeSoma, Rijksarchief) over collaborateurs en verzetslui legt verbanden tussen verschillende categorieën van 'verzet' en 'collaboratie' en hun sociale status en context, en voegde daar ook een focus op genderstudie aan toe. Drs. Verfaillie selecteerde een totaal van 648 zogenaamde 'politieke gevangenen'. Daarvan konden er 305 worden geïdentificeerd als zogenaamde 'collaborateurs' of 'incivieken'. Als grote

steekproef werden 343 individuele "vaderlandslievenden" geselecteerd. Deze selectie werd daarna geografisch gespreid : twee grotere steden (d.w.z. : meer dan 100.000 inwoners, met name Gent en Schaarbeek), twee middelgrote steden (d.w.z. : tussen 40.000 en 20.000 inwoners, met name Leuven en Verviers), 36 dorpen (d.w.z. : minder dan 15.000 inwoners) en ten slotte de vier eerste dorpen per provincie op basis van een alfabetische volgorde.

Het onderzoek van drs. Martin Schoups en prof. dr. Antoon Vrints (beide Universiteit Gent) over oud-strijders richtte zich meer op de algemene geschiedenis van deze groep (en op de oud-strijdersbeweging) en in relatie tot hun sociale klasse in het naoorlogse België (op basis van nationale en internationale literatuur). Dit onderzoek omvat dus een algemene geschiedenis van 320.000 mannen die de oorlog overleefden, en met name de 70% tot 80% van hen die lid waren van een oud-strijdersorganisatie. Wat de methodologie betreft werd een zorgvuldig archiefonderzoek van de gepubliceerde pers gebruikt om een "evenementencatalogus" op te stellen. Een dergelijke "evenementiële analyse" is een klassieke methode in het protestonderzoek. Dit werd verder aangevuld met een kwalitatieve analyse van kranten die door de oud-strijders zelf werden gepubliceerd.

2/ Voorstelling van de resultaten en de voornaamste conclusies

Het onderzoek van Dr. Saskia Hin focuste op verschillende complementaire aspecten, ter ondersteuning van haar algemene onderzoeksstrategie, onder meer op huwelijken (op basis burgerlijke huwelijksakten, 1910-1930, Vlaams-Brabant en Brussel) en een macro-demografische analyse. Dr. Saskia Hin voltooide het onderzoek over de evolutie van eerste huwelijken in België (zie het boekhoofdstuk van de uitgave *The Impact of WWI on marriages, divorces and gender relations*). Dr. Hin schreef ook een artikel dat op macro-demografisch vlak de evoluties van huwelijk, sterfte en vruchtbaarheidstrends tijdens de oorlog samenvat. Ze werkte ook aan een nauw verwant thema, namelijk de impact van extreme omstandigheden in de kindertijd op de timing van het huwelijk. Voor een volledig overzicht van de gepubliceerde resultaten verwijzen we naar de bibliografische lijst, maar een van de belangrijkste werken is de publicatie (mee uitgegeven door Saskia Hin) *The impact of WWI on marriages, divorces and gender relations in Europe* (Routledge 2019).

Drs. Arnaud Charon's conclusies over dwangarbeiders en gedeporteerden wijzen op de regionale verschillen in de deportaties. Ook de sociale aspecten en profielen van de tewerkgestelden worden belicht om zo het falen van de Duitse deportaties deels te verklaren; de sociale dimensie van de familie van de gedeporteerden; de levensomstandigheden van de gedeporteerden in de Duitse kampen; en de naoorlogse, langetermijngevolgen van de oorlog voor deze gedeporteerden. Voor een volledig overzicht van de gepubliceerde resultaten verwijzen we naar de bibliografische lijst, maar een van de voornaamste werken

is het eindrapport van het onderzoek van Arnaud Charon dat als bijlage 1 bij dit rapport is gevoegd.

Het onderzoek van Florent Verfaillie over collaborateurs/verraders en vaderlandslievenden/verzetsstrijders (uitgevoerd bij het CegeSoma-Rijksarchief in België) legde de nadruk op hun oorlogservaringen in plaats van op hun naoorlogse levensloop en representativiteit. Het onderzoek wees o.a. uit dat de veroordeelde collaborateurs een relatief lager en jonger sociaal profiel hadden (jonger dan 35 jaar, ook bij de vrouwen). Het 'prototype' van de economische verrader is een oudere (gemiddeld 45 jaar), getrouwde man, een kleine ondernemer met een gezin. Wat de verzetsstrijders betreft, waren de overgrote meerderheid gewoon arbeiders die probeerden te ontkomen aan de Duitse werkkampen. Voor een volledig overzicht van de gepubliceerde resultaten verwijzen we naar de bibliografische lijst, maar een belangrijke publicatie is het eindrapport van het onderzoek van Florent Verfaillie dat als bijlage 2 bij het eindrapport is gevoegd.

In het onderzoek naar de Belgische oud-strijders betreft een van de belangrijkste conclusies van het gepubliceerde boek het dynamisme van de oud-strijdersbeweging, die door de auteurs wordt beschreven als misschien wel de sterkste sociale beweging in het België van het interbellum. De politisering van ex-soldaten was nergens zo zichtbaar als in België. Het lidmaatschap van oud-strijdersverenigingen was er het hoogst in Europa, namelijk tot 70% van de 320.000 overlevende soldaten. Tijdens het interbellum waren er 1412 manifestaties van oorlogsveteranen. De oud-strijdersverenigingen vormden een succesvolle sociale beweging, die in staat was om de besluitvorming op verschillende vlakken te beïnvloeden, gaande van materiële compensatie voor zichzelf tot algemene politieke kwesties zoals de taalwetgeving of het defensiebeleid. Hun politieke stijl en acties waren niet gewelddadig of militaristisch. Blijkbaar werden de Belgische oud-strijders niet "gebrutaliseerd" door de ervaring van de totale oorlog. Voor een volledig overzicht van de gepubliceerde resultaten verwijzen we naar de bibliografische lijst, maar een belangrijke publicatie is zeker de monografie *De overlevenden. De Belgische oud-strijders tijdens het Interbellum* (Antwerpen 2018). Dit boek werd in 2019 bekroond met de prestigieuze driejaarlijkse "Pil-Van Gastelprijs voor geschiedenis".

Conclusies :

(1) Een duidelijke en uniforme interdisciplinaire aanpak en methodologie, gebaseerd op grote seriële archiefcollecties, kan voordelen bieden, maar kan ook nadelen hebben, zodra een meer diepgaande kennis van de bronnen aantoonbaar dat sommige oorspronkelijke aannames in de methodologie niet uitvoerbaar blijken.

(2) Er was een zekere spanning tussen academische output en publieke communicatie, namelijk in termen van strategieën, prioriteiten en keuzes. Dit is

waarschijnlijk een algemeen verspreide spanning, maar ze kwam vooral scherp tot uiting in de context van de herdenkingen rond de Eerste Wereldoorlog.

(3) Een ondubbelzinnig positieve les van dit project is het overduidelijk internationale karakter van dit specifieke onderzoeksgebied. Voor alle verschillende onderzoeken vormden dialoog met internationale wetenschappers (binnen en buiten de opvolgingscommissie) en internationale literatuur een integraal onderdeel van de voortgang van het onderzoek. Dit bevestigt dat de studies rond de Eerste Wereldoorlog in België sterk internationaal verankerd zijn in tegenstelling tot bijvoorbeeld het onderzoek over de Tweede Wereldoorlog).

3/ Trefwoorden

Eerste Wereldoorlog, politieke geschiedenis, sociale geschiedenis, sociale demografie